

بررسی عوامل اجتماعی و اقتصادی مؤثر بر کیفیت زندگی ساکنان محلات حاشیه‌نشینان (مطالعه موردی: محله خاک سفید در منطقه ۴ کلانشهر تهران)

مهرداد فیروزبخت

دکتری مدیریت استراتژیک دانشگاه صنایع و معادن ایران، تهران، ایران

چکیده

وجود نواحی نابرابر در فضای شهری، معلول نابرابری در توزیع منابع ثروت و درآمد در جامعه است که خود به جدایی‌گزینی فضایی، اجتماعی و اقتصادی منجر می‌شود. یکی از معضلاتی که امروزه گریبان‌گیر بیشتر شهرهای جهان است، ظهور و شکل‌گیری پدیده حاشیه‌نشینی است. حاشیه‌نشینی از جمله عوامل تهدید کننده کیفیت زندگی و بر هم زنده تعادل اجتماعی در شهرها به حساب می‌آید. با توجه به مباحث مذکور، هدف از پژوهش حاضر، بررسی عوامل اجتماعی و اقتصادی مؤثر بر کیفیت زندگی ساکنان محلات حاشیه‌نشینان ساکن محله خاک‌سفید در منطقه ۴ کلانشهر تهران می‌باشد. پژوهش حاضر از نوع توصیفی-تحلیلی و پیمایش میدانی می‌باشد. جامعه مورد مطالعه در این پژوهش ساکنان محله خاک سفید در منطقه ۴ تهران می‌باشند که با استفاده از روش کوکران تعداد ۱۰۰ نفر به‌عنوان نمونه انتخاب و پرسشنامه به‌صورت تصادفی ساده بین آنها توزیع شده است. روایی ابزار تحقیق (پرسشنامه محقق‌ساخته) از طریق محاسبه آلفای کرونباخ سطح اطمینان ۷۵٪ را نشان می‌دهد، جهت تجزیه و تحلیل داده‌های جمع‌آوری شده با استفاده از روش‌های آماری در محیط نرم‌افزار Spss و آزمون‌های مورد نیاز صورت گرفته است. طبق نتایج تحقیق، میزان رضایت از عوامل اجتماعی توانسته بر روی کیفیت زندگی آنها تأثیرگذار باشد؛ و همین‌طور در تعدادی از مؤلفه‌های اقتصادی مدنظر از منظر مردم بر روی کیفیت زندگی آنها بطور مستقیم اثرگذار می‌باشد و تعدادی بعلت عدم دسترسی و ضعف برنامه‌ریزان شهر دارای عدم تأثیرگذاری می‌باشد.

واژه‌های کلیدی: کیفیت زندگی، حاشیه‌نشینی، محله خاک‌سفید، منطقه ۴ کلانشهر تهران.

۱- مقدمه

ارزیابی کیفیت محیط شهری اولین گام در مدیریت کیفیت محیط نواحی سکونت شهری است (وان پل^۱، ۱۹۹۷: ۵). یکی از معضلاتی که امروزه گریبانگیر بیشتر شهرهای جهان است ظهور و شکل‌گیری پدیده حاشیه‌نشینی است. حاشیه‌نشینی از جمله عوامل تهدیدکننده کیفیت زندگی و برهم زنده تعادل اجتماعی در شهرها به حساب می‌آید. این پدیده یکی از مهم‌ترین عوامل تهدیدکننده حضور مردم در فضاهای عمومی، ترس یا احساس ناامنی، ناامنی مکانها و فضاهای عمومی است و نشاط و سلامتی را در زندگی روزمره مختل می‌کند و با ایجاد مانع بر سر راه رشد فرهنگی و مشارکت عمومی، هزینه‌های زیادی را بر جامعه تحمیل می‌نماید (بلاغی و همکاران، ۱۳۹۵: ۵۷). توافق عمومی در میان محققان، سیاستگذاران و برنامه‌ریزان در خصوص نیاز به مطالعه کیفیت‌زندگی در نواحی شهری وجود دارد. نتایج مطالعات کیفیت زندگی می‌تواند به ارزیابی سیاست‌ها، رتبه‌بندی مکان‌ها، تدوین استراتژی‌های مدیریت و برنامه‌ریزی شهری کمک کند؛ و درک اولویت‌بندی مسائل اجتماع برای برنامه‌ریزان و مدیران شهری به منظور ارتقای کیفیت زندگی شهروندان را تسهیل سازد. یافته‌های کیفیت زندگی می‌تواند برای بازشناسی استراتژی‌های سیاسی قبلی و طراحی سیاست‌های برنامه‌ریزی آینده استفاده شود (لی^۲، ۲۰۰۸: ۱۲۰). در بسیاری از نواحی شهری بویژه نواحی شهری کشورهای در حال توسعه بیکاری و مسایل اجتماعی در حال افزایش است، شرایط محیطی و سلامت در حال زوال می‌باشند، نابرابری در شاخص‌های اجتماعی، اقتصادی و اکولوژیکی در حال رشد است و شواهد فقر، آسیب‌پذیری و ناامیدی به‌طور فزاینده‌ای در میان مردم نواحی شهری قابل مشاهده است. یکی از مناطقی شهری که باید به کیفیت زندگی در آن توجه شود، مناطق اسکان غیررسمی می‌باشد. مناطق اسکان غیررسمی هم اینک با مسائل متعدد کالبدی، اجتماعی، اقتصادی، زیست محیطی و ... مواجه است. به‌طور کلی وجود نواحی نابرابر در فضای شهری، معلول نابرابری در توزیع منابع ثروت و درآمد در جامعه است که خود به جدایی‌گزینی فضایی، اجتماعی و اقتصادی منجر می‌شود. در برخورد با این پدیده، راه‌حل‌های متفاوتی ارائه گردیده است. از آنجا که راه‌حلهایی همچون حذف و تخریب یا دادن خدمات صرف از سوی سازمان‌های ذی‌ربط بدون پذیرفتن حق شهروندی و به کارگیری نیروی شراکتی این اجتماعات هیچ کدام راهگشا نبوده‌اند، لذا باید در جست‌وجوی راه‌حلی ریشه‌ای و درونزا در نحوه مواجهه با این سکونتگاه‌ها بود تا بتوان به یکپارچگی این محله‌ها با محله‌های رسمی شهر و همچنین افزایش کیفیت زندگی در این مناطق دست یافت (اصغری‌زمانی و همکاران، ۱۳۹۱: ۷۲). شهر تهران نیز از این مقوله استثناء نبوده و بخش قابل توجهی از این منطقه کلان‌شهری حاصل اسکان غیررسمی و رشد و توسعه پراکنده و بی‌قاعده کانون‌ها و مراکز جمعیتی منطقه طی چنددهه گذشته بوده است (مهندسین مشاور، بام‌سازان^۳، ۲۰۰۶: ۲۲). باتوجه به مباحث مذکور، هدف از پژوهش حاضر بررسی عوامل اجتماعی و اقتصادی مؤثر بر کیفیت زندگی ساکنان محلات حاشیه‌نشینان ساکن محله خاک سفید در منطقه ۴ کلانشهر تهران می‌باشد.

۲- ادبیات تحقیق

سکونتگاه‌های غیررسمی، حاشیه‌ای و به تعبیری فقیرنشین، به‌طور کلی ناحیه‌ای مسکونی در شهر است که توسط افراد فقیری که هیچ نوع دسترسی به زمینی که متعلق به خودشان باشد ندارند اشغال شده است و از این رو، در زمین‌های خالی به‌صورت غیرمجاز ساکن می‌شوند. حاشیه‌ها و سکونتگاه‌های غیررسمی پاشنه آشیل مدیریت شهری جدید به‌ویژه در کلانشهرها، از جمله چالش‌های اساسی شهرنشینی پایدار محسوب می‌گردد (نقدی، ۱۳۹۲: ۳۵). حاشیه‌نشینی به‌عنوان یک مسئله اجتماعی پیچیده در بستری از تعاملات که متأثر از عوامل بسیاری است شکل می‌گیرد که بعضاً تشخیص بسیاری از این عوامل بسیار دشوار است. در این زمینه، پل میدوز، مهاجرت را عامل اصلی حاشیه‌نشینی در کشورهای در حال توسعه می‌داند و معتقد است که در کشورهای در حال توسعه، شهرهای بزرگ مناطق حاشیه‌نشین دارند. این شهرها با سیل عظیم مهاجرین روستایی روبه‌رو هستند و شهر به‌عنوان متوقف‌کننده در مورد آنها عمل می‌نماید. بعضی از مهاجرین خوشبخت، می‌توانند از دروازه‌های طلایی

¹ - Van poll

² - lee

³ - Bumsazan Consulting Engineers

شهر عبور کنند و خود را با شهر تطبیق دهند، ولی بعضی از آنها نمی‌توانند با شهر سازگاری پیدا کنند و در نتیجه، پشت دروازه‌های شهر مناطق حاشیه‌نشین را تشکیل می‌دهند. تعداد افراد در حاشیه‌ها و خصوصیات آنها متفاوت است و اندازه حاشیه‌ها به محیط آنها و حجم مهاجرین بستگی دارد. همچنین فرهنگ و وضع حاشیه‌نشینان با افراد شهری تفاوت دارد، امروزه بیشتر کشورهای در حال توسعه، یورش حرکت جمعیت از روستا به شهر را تجربه می‌کنند. نامتوازی و نابرابری سطح زندگی در روستا و شهر خود به حاشیه‌نشینانی منجر می‌شود. مهاجرت روستاییان به شهرها، پس از مدتی شهرها را اشباع می‌کند و سازمان‌ها و مسئولین کنترل‌کننده شهری نیز از پذیرش آنها عاجز می‌مانند و تعدادی از روستائیان، نمی‌توانند خود را با محیط وفق دهند و جذب حاشیه شهری می‌شوند (حسین‌زاده، نواح و اسماعیلی، ۱۳۸۷: ۱۱۱ به نقل از زاهد زاهدانی، ۱۳۶۹). با مطالعات انجام شده در زمینه حاشیه‌نشینانی در مناطق مختلف حاشیه‌نشین شهرهای بزرگ ایران، مهم‌ترین ویژگی‌های آن شامل ازدحام بیش از حد جمعیت، ساخت و ساز نامناسب، فقر فرهنگی، اجتماعی و اقتصادی، بیکاری، اشتغال کاذب، عدم رعایت بهداشت جمعی، عدم دسترسی به امکانات رفاهی و آموزشی، افزایش جرم و جنایت، فساد می‌باشند (ربانی و همکاران، ۱۳۸۸: ۹۴). بر اساس آمارهای اسکان بشر سازمان ملل متحد، حدود یک میلیارد از ساکنان شهری در ذاعه‌ها و حاشیه شهری زندگی می‌کنند (هبتات، ۲۰۰۹، مارتینز و همکاران^۱ و نقدی، ۱۳۸۶: ۱)

البته سرعت این تحولات جمعیتی که پیامد آن گسترش حاشیه‌نشینانی است در کشورهای کمتر توسعه‌یافته بسیار شتابان است، چراکه رشد شهری در کشورهای در حال توسعه همراه بوده با افزایش تعداد سکن ساکن در نقاط که فاقد شرایط استاندارد و در حاشیه‌ها زندگی می‌کنند (چودهوری و همکاران^۲، ۲۰۰۶).

یکی از اجزاء ضروری محیط‌زیست شهری کیفیت زندگی است، که به راحتی قابل اندازه‌گیری یا به‌طور کامل قابل شناسایی نیست، چراکه آن ترکیبی از عوامل مربوط به «احساس» از محل مانند حافظه جمعی و محیط‌زیست ساخته شده از زنجیره تاریخی و همچنین تأثیر پذیرفته شده از تعدادی شرایط می‌باشد (توکویک^۳، ۲۰۰۱: ۷).

کیفیت زندگی مفهوم گسترده‌ای است که دارای معانی گوناگون برای افراد و گروه‌های مختلف است. برخی آن را به‌عنوان قابلیت زیست‌پذیری یک ناحیه، برخی دیگر به‌عنوان سنج‌های برای میزان جذابیت و برخی به‌عنوان رفاه عمومی، بهزیستی اجتماعی، شادکامی، رضایتمندی و... تفسیر کرده‌اند (ایپلی^۴، ۲۰۰۸: ۲۸۱). با این حال بسیاری از محققان توافق کرده‌اند که این مفهوم شامل دو بُعد اصلی عینی و ذهنی است که این دو رویکرد برای اندازه‌گیری آن استفاده می‌شود. اولین شاخص‌های عینی مانند مسکن و شاخص‌های اجتماعی و اقتصادی و مطالعات دوم، شاخص‌های ذهنی مانند سطح رضایت و انگیزه می‌باشد. برخی بر این باورند شهرها چون پدیده‌های چندبُعدی است بنابراین کیفیت زندگی را باید با توجه تمام ابعاد مختلف اندازه‌گیری شود (لطفی و همکاران، ۲۰۱۱: ۲۳۴).

گوینداجارو^۵ (۲۰۱۲)، کیفیت زندگی زنان زاغه‌نشین در شهر منگلور هند را در ابعاد فیزیکی، روانشناسی، سطح وابستگی، پیوند اجتماعی، محیطی و عقاید شخصی و مذهبی مورد بررسی قرار داده است. نتایج سطح پایین کیفیت زندگی افراد مورد مطالعه را نشان می‌دهد. لانرواجو آماو^۶ (۲۰۱۲)، در تحقیق خود از بین ابعاد کیفیت زندگی، بیشتر کیفیت مسکن در سکونتگاه‌های غیر رسمی نیجریه را مورد تأکید قرار داده است و عوامل موثر بر کیفیت مسکن را مورد کنکاش قرار داده است. وی مشارکت اجتماع محلی را در ارتقاء سکونتگاه و کیفیت مسکن سکونتگاه‌های غیر رسمی موثر می‌داند. گوتیرز و همکارانش^۷ (۲۰۰۹)، در مقاله‌ای به بررسی رابطه بین کیفیت خدمات رضایت مردم و اعتبار حکومت محلی بر اساس گزارش رضایت شهروندان از سنجش کیفیت خدمات دولت محلی پرداخته‌اند. ریچاردز و همکاران^۸ (۲۰۰۷)، کیفیت زندگی در سکونتگاه‌های غیررسمی در

^۱ - Habitat, Martinez & et al

^۲ - Chowdhury & et al

^۳ - Toskovic

^۴ - Epley

^۵ - Govindaraju

^۶ - Lanrewaju Amao

^۷ - Gutierrez et al

^۸ - Richards at el

چند شهر آفریقای جنوبی را در حوزه‌های مسکن و خدمات پایه، تسهیلات و امکانات عمومی، ادراکات مربوط به تغییر در نواحی مسکونی غیررسمی، رضایت از زندگی، اوقات فراغت، مسائل روزمره و بیکاری مورد مطالعه قرار داده‌اند.

اصغری‌زمانی و همکاران (۱۳۹۱)، در مقاله‌ای به ارزیابی کیفیت زندگی شهری در مناطق حاشیه‌نشین شمال تبریز با استفاده از مدل تحلیل عاملی پرداختند و به این نتیجه رسیدند که حاشیه‌نشینان به شهر ساکن در آن احساس تعلق نمی‌کنند، همچنین نسبت به مردم شهر اعتماد ندارند و از وضعیت اقتصادی موجود، فرصت‌های شغلی و توزیع درآمد و ثروت رضایت بالایی ندارند، در حالی که از امکانات موجود در شهر همچون امکانات بهداشتی و درمانی، آموزشی، حمل و نقل عمومی، جمع‌آوری زباله و ... رضایت بالایی دارند. اجزاء شکوهی و همکاران (۱۳۹۲)، در پژوهشی به بررسی بررسی عوامل مؤثر بر ارتقاء کیفیت زندگی شهری در سکونتگاه غیررسمی پنج تن‌آل عبا (التیمور مشهد) پرداخته و در نهایت یافته‌های پژوهش نشان داد که به ترتیب شاخص‌های کالبدی و شاخص‌های اجتماعی و اقتصادی، دارای بالاترین میزان همبستگی نسبت به کیفیت زندگی شهری هستند. زنگنه و حسین‌آبادی (۱۳۹۳)، در مقاله‌ای با عنوان تحلیلی بر امنیت ادراکی تصرف و نقش آن در توانمندسازی و کیفیت مسکن سکونتگاه‌های غیررسمی، نمونه‌موردی: قلعه‌نو دهراز سبزوار، با روش توصیفی- تحلیلی پرداخته‌اند. نتایج پژوهش بیانگر تأثیر معنادار مؤلفه‌های امنیت ادراکی تصرف بر کیفیت مسکن و توانمندسازی است. زیاری و رفیعی‌مهر (۱۳۹۴)، در مقاله‌ای به بررسی عوامل مؤثر بر کیفیت زندگی ساکنان مناطق غیررسمی در محله حصار همدان پرداختند و به این نتیجه رسیدند که متغیرهای اقتصادی بیشترین تأثیر را بر کیفیت زندگی ساکنان محله حصار همدان داشته‌اند. قاسمی و همکاران (۱۳۹۶)، در مقاله‌ای به بررسی کیفیت زندگی حاشیه‌نشینان شهر مشهد در روستاهای دهرود، همت آباد، گرجی‌سفلی پرداختند و به این نتیجه رسیدند که در مجموع کیفیت زندگی حاشیه‌نشینان با ۲/۶۵ پایین‌تر از میانه نظری و ضعیف ارزیابی گردید. همچنین بین مولفه‌های مورد بررسی مولفه دارایی و ثروت با میانگین ۱/۸۱ کمتر از سایر مولفه‌ها ارزیابی شده است. بدیهی است ریشه نابسامانی‌های موجود در سطح شهرها به خود شهر بر نمی‌گردد، بلکه در روستاهای استان نهفته است.

۳- روش تحقیق

پژوهش حاضر از نوع توصیفی- تحلیلی و پیمایش میدانی می‌باشد. در آغاز، مطالعات سازمان‌یافته‌ای به منظور تهیه ادبیات و مبانی تئوریک به صورت کتابخانه‌ای انجام گرفته است و در مرحله مطالعه میدانی با استفاده از ابزارهای مورد نیاز تحقیق (پرسشنامه محقق‌ساخته) به جمع‌آوری داده‌های مورد نیاز پرداخته شده است. جامعه مورد مطالعه در این پژوهش ساکنان محله خاک سفید در منطقه ۴ تهران می‌باشند که با استفاده از روش کوکران تعداد ۱۰۰ نفر به عنوان نمونه انتخاب و پرسشنامه به صورت تصادفی ساده بین آنها توزیع شده است. روایی ابزار تحقیق (پرسشنامه محقق‌ساخته) از طریق محاسبه آلفای کرونباخ سطح اطمینان ۰/۷۵ را نشان می‌دهد، جهت تجزیه و تحلیل داده‌های جمع‌آوری شده با استفاده از روش‌های آماری در محیط نرم افزار Spss و آزمون‌های مورد نیاز صورت گرفته است.

معرفی محدوده مورد مطالعه

این محله در سال ۱۳۸۷ و با تقسیم‌بندی جدیدی که از سوی شورای شهر و شهرداری تهران صورت گرفت محدوده‌ای متفاوت از گذشته به دست آورد. در حال حاضر محله گلشن (خاک سفید) از شمال به بزرگراه وفادار، از جنوب به خیابان شریعتی - زمرد، از شرق به خیابان ۳۵ متری احسان و از غرب به خیابان سلطانی ختم می‌شود. در حال حاضر ۵۳۴۵۸ نفر جمعیت ساکن محله گلشن هستند. محله گلشن (خاک سفید) از شمال با محله کوهسار، از جنوب و جنوب‌غربی با محله جوادیه، از طرف شرق با محله حکیمیه و از طرف غرب با محله تهران پارس شرقی همسایه است. این محله که اکثر ساکنان آن را مهاجران تشکیل می‌دهند در سمت شمال شرقی در اطراف میدان ابودر خیابان بندی‌های نامنظمی دارد؛ که گویای ساخت و سازهای غیر مجاز و بدون رعایت اسلوب شهرسازی در این محله است. طبق آمار ارائه شده از سوی مرکز آمار ایران سرشماری سال ۱۳۸۵، جمعیت محله گلشن ۵۳۴۵۸ نفر برآورد شده که از این تعداد ۲۸۶۷۵ نفر معادل ۵۳/۶۴ درصد مرد و در مقابل

۲۴۷۸۳ نفر معادل ۴۶/۳۶ درصد زن هستند. نسبت جنسی در محله گلشن ۱۱۵/۷ برآورد شده که نشان می‌دهد به ازای هر ۱۰۰ زن در محله ۱۱۵/۷ نفر مرد وجود دارد. تعداد خانوار ۱۳۷۶۷ بوده و طبق آن بعد خانوار ۳/۸۸ نفر محاسبه می‌شود. به این ترتیب هریک از خانواده‌های ساکن در محله گلشن تقریباً ۴ نفر عضو دارند. همچنین وضعیت سواد در محله نشان می‌دهد، ۴۲۰۸۲ نفر معادل ۷۸/۷۱ درصد باسواد و در مقابل ۵۸۷۹ نفر معادل ۱۰/۹۹ درصد از کل جمعیت محله گلشن بی‌سواد هستند. تعداد مردان با سواد ۲۳۵۶۰ نفر و تعداد زنان باسواد ۱۸۵۲۲ نفر است. طبق این آمار مردان باسواد ۱/۲۷ برابر زنان باسواد محله هستند. در مقابل تعداد زنان بی‌سواد بیشتر بوده و جمعیت آن‌ها ۳۶۱۸ نفر در برابر ۲۲۶۲ نفر مرد بی‌سواد است. در نتیجه زنان بی‌سواد ۱/۵۹ برابر مردان بی‌سواد محله جمعیت دارند. باتوجه به وضعیت زناشویی در محله گلشن، بیش‌ترین فراوانی یعنی ۲۷۱۴۶ نفر معادل ۵۰/۷۸ درصد جمعیت، دارای همسر هستند. بیش‌ترین فراوانی طبق گروه‌بندی‌های سنی نیز به گروه سنی ۲۰-۲۴ ساله مربوط شده و برابر با ۷۸۷۸ نفر معادل ۱۴/۷۳ درصد است. به این ترتیب ۱۴/۷۳ درصد از ساکنان محله گلشن از ۲۰ تا ۲۴ سال سن دارند. مهاجران ۱۰۵۹۹ نفر معادل ۱۹/۸۲ درصد، زنان خانه دار ۱۳۲۴۹ نفر معادل ۲۴/۸۷ درصد و افراد بیکار ۹۸۷ نفر معادل ۱/۸۴ درصد از کل جمعیت محله گلشن را تشکیل می‌دهند (شهرداری منطقه ۴ تهران).

شکل ۱: محله خاک سفید

۴- یافته‌های تحقیق

الف. یافته‌های توصیفی

از مجموع ۱۰۰ نفر از شهروندان که مورد پرسش قرار گرفته‌اند، ۷۰ درصد از جامعه آماری مورد مطالعه را مردان و ۲۸ درصد از جامعه آماری مورد مطالعه را زنان تشکیل می‌دهند. بررسی وضعیت تحصیلی پاسخ‌گویان نشان می‌دهد که بیشترین تعداد پاسخ‌گویان را افراد دارای مدرک کارشناسی بودند که ۵۰ درصد به خود اختصاص داده و پس از آن، افراد دارای مدرک دیپلم و فوق‌دیپلم معادل ۲۸ درصد، افراد کارشناسی ارشد معادل ۲۲ درصد در رتبه‌های بعد جای گرفته‌اند. همچنین کم‌ترین سن در بین پاسخ‌گویان ۱۴ و بیش‌ترین سن نیز ۶۷ سال است. طبق یافته‌های به دست آمده، ۵۵/۸ درصد متأهل و ۴۴/۲ درصد مجرد می‌باشند.

فراوانی میزان تأثیر عوامل فرهنگی و اجتماعی بر روی کیفیت زندگی

در بخش عوامل اجتماعی برای محدوده مورد سنجش ما از ۹ مولفه مورد ارزیابی قرار گرفته که فراوانی اختصاص یافته به هر سوال از پاسخ‌های جمع‌آوری شده بشرح زیر می‌باشد:

جدول ۱: مولفه‌های میزان تأثیر عوامل اجتماعی بر روی کیفیت زندگی

شاخص	فراوانی	خیلی کم	کم	ناحدهودی	زیاد	خیلی زیاد
امنیت اجتماعی	تعداد	۰	۰	۷	۶۵	۲۸
	درصد	۰	۰	۷	۶۵	۲۸
فضای گذران اوقات و فراغت	تعداد	۱۶	۳۸	۳۹	۵	۲
	درصد	۱۶	۳۸	۳۹	۵	۲
مشارکت اجتماعی در امور شهری	تعداد	۲۵	۴۰	۷	۱۳	۱۵
	درصد	۲۵	۴۰	۷	۱۳	۱۵
امکانات بهداشتی - درمانی	تعداد	۴۹	۴۰	۸	۲	۱
	درصد	۴۹	۴۰	۸	۲	۱
عدم جرم و جنایت	تعداد	۰	۳۵	۱۵	۳۵	۵
	درصد	۰	۳۵	۱۵	۳۵	۵
امکانات آموزشی از جمله کتابخانه، مدرسه و غیره	تعداد	۰	۳۵	۵۸	۷	۰
	درصد	۰	۳۵	۵۸	۷	۰
وجود مراکز تفریح و سرگرمی	تعداد	۰	۳	۵۲	۳۵	۱۰
	درصد	۰	۳	۵۲	۳۵	۱۰
روابط با همسایه‌ها	تعداد	۳۵	۷	۴۰	۱۸	۳۰
	درصد	۳۵	۷	۴۰	۱۸	۳۰
احساس رضایت از امنیت فردی	تعداد	۰	۲	۵	۴۹	۴۵
	درصد	۰	۲	۵	۴۹	۴۵

مآخذ: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۶

فراوانی میزان تأثیر عوامل اقتصادی بر روی کیفیت زندگی

در بخش عوامل اقتصادی برای محدوده مورد سنجش ما از ۴ مولفه مورد ارزیابی قرار گرفته که فراوانی اختصاص یافته به هر سوال از پاسخ‌های جمع‌آوری شده بشرح زیر می‌باشد:

جدول ۲: مولفه‌های میزان تأثیر عوامل اقتصادی بر روی کیفیت زندگی

شاخص	فراوانی	پایه	حدا	زیاد	خیلی زیاد
هزینه تأمین نیازهای اولیه از جمله خوراک و پوشاک	تعداد	۰	۱۸	۶۸	۱۴
	درصد	۰	۱۸	۶۸	۱۴
توزیع عادلانه ثروت و درآمد	تعداد	۷	۳۳	۴۲	۱۳
	درصد	۷	۳۳	۴۲	۱۳
وجود فرصت‌های شغلی	تعداد	۰	۲	۶۱	۳۳
	درصد	۰	۲	۶۱	۳۳
میزان فرصت‌های شغلی	تعداد	۱۵	۴۰	۴۰	۵
	درصد	۱۵	۴۰	۴۰	۵

مأخذ: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۶

یافته‌های تحلیلی

بر اساس جدول شماره ۳؛ که برای بررسی میزان تأثیرگذاری عوامل اجتماعی در کیفیت زندگی حاشیه نشینان انجام گرفته می‌توانیم به این نتیجه برسیم که تمام عوامل اجتماعی تا سطح معناداری بسیار بالای در افزایش کیفیت زندگی مؤثر بوده‌اند، اما با توجه به میانگین‌های رتبه‌ای موجود می‌توانیم به این بحث برسیم که فقدان امکانات بهداشتی - درمانی بیشترین با منفی را در ایجاد کیفیت زندگی را در این مناطق شهر داشته‌اند که برای کاهش میزان تأثیرگذاری منفی آن نیاز به برنامه‌ای مدون از سازمان‌های ذی صلاح می‌باشد.

جدول ۳: آزمون کای اسکوئر یک طرفه جهت بررسی میزان کیفیت زندگی تحت تأثیر عوامل اجتماعی

ردیف	مؤلفه‌ها	درجه آزادی	ضریب کای اسکوئر	ضریب معناداری
۱	امنیت اجتماعی	۲	۵۱/۷۴	۰/۰۰۰**
۲	فضای گذران اوقات و فراغت	۴	۶۲/۵۰	۰/۰۰۰**
۳	مشارکت اجتماعی در امور شهری	۴	۳۳/۴۰	۰/۰۰۰**
۴	امکانات بهداشتی - درمانی	۴	۱۰۳/۵۰	۰/۰۰۰**
۵	عدم جرم و جنایت	۱	۹	۰/۰۰۳**
۶	امکانات آموزشی از جمله کتاب‌خانه، مدرسه و غیره	۲	۴۲/۱۴	۰/۰۰۰**
۷	وجود مراکز تفریح و سرگرمی	۲	۳۹/۱۴	۰/۰۰۰**
۸	روابط با همسایه‌ها	۲	۳۶/۱۴	۰/۰۰۰**
۹	احساس رضایت از امنیت فردی	۳	۷۸/۰۸	۰/۰۰۰**

مأخذ: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۶

با توجه به جدول شماره ۴ که از طریق آزمون آماری کرامر به سنجش میزان اثرگذاری میزان تحصیلات افراد بر میزان رضایت از عوامل اقتصادی و تأثیرگذاری این عوامل بر روی کیفیت زندگی گرفته شده است با در نظر گرفتن پاسخ‌های سرپرستان-خانوار و خروجی‌های حاصله از این آزمون آماری می‌توان اینگونه استدلال نمود که عوامل اقتصادی فقط در بخش هزینه تأمین نیازهای اولیه از جمله خوراک و پوشاک توانسته بطور مستمر و کامل تحت تأثیر میزان تحصیلات افراد قرار گرفته است و مابقی مولفه‌های قرار گرفته شده در این بخش اعم از وجود فرصت‌های شغلی، توزیع عادلانه ثروت و درآمد و میزان فرصت‌های شغلی بعلت پایین بودن بار مثبت و بالا بودن اختلاف ثروت این مناطق با دیگر مناطق شهری و کم بودن فرصت شغلی درون این مناطق بطوری به عنوان عوامل بازدارند از کیفیت زندگی در این مناطق بشمار می‌آیند و تحت تأثیر ویژگی تحصیلاتی افراد واقع نشده است.

جدول ۴: آزمون آماری کرامر جهت سنجش میزان اثرگذاری عوامل اقتصادی بر روی کیفیت زندگی

سطح معناداری	آماره آزمون کرامر	حجم نمونه	گویه	
۰/۰۰۴*	-۰/۲۶۰	۱۰۰	هزینه تأمین نیازهای اولیه از جمله خوراک و پوشاک	تأثیر معنادار
۰/۳۸۳ ^{NS}	-۰/۰۸۳	۱۰۰	توزیع عادلانه ثروت و درآمد	
۰/۲۰۰ ^{NS}	۰/۱۱۷	۱۰۰	وجود فرصت‌های شغلی	
۰/۸۷۰ ^{NS}	-۰/۸۷۰	۱۰۰	میزان فرصت‌های شغلی	

مأخذ: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۶ سطح معناداری تا ۰/۹۹ (*) سطح معناداری تا ۰/۰۵ (** عدم معناداری (NS))

۵- بحث و نتیجه‌گیری

یکی از مهمترین مشکلات مناطق حاشیه، کیفیت پایین زندگی شهری در این محله‌هاست. همزمان با افزایش جمعیت و رشد شهرنشینی، حاشیه شهرها با مشکلات بسیاری به‌ویژه در زمینه مسائل اجتماعی، فرهنگی و زیست‌محیطی مواجه شدند که به‌طور کلی منجر به کاهش کیفیت زندگی شهری در این مناطق شده است. با توجه به مباحث مذکور، هدف از پژوهش حاضر، بررسی عوامل اجتماعی و اقتصادی مؤثر بر کیفیت زندگی ساکنان محلات حاشیه‌نشینان ساکن محله خاک سفید در منطقه ۴ کلانشهر تهران می‌باشد. پژوهش حاضر از نوع توصیفی-تحلیلی و پیمایش‌میدانی می‌باشد. در آغاز، مطالعات سازمان‌یافته‌ای به‌منظور تهیه ادبیات و مبانی تئوریک به‌صورت کتابخانه‌ای انجام گرفته است و در مرحله مطالعه میدانی با استفاده از ابزارهای مورد نیاز تحقیق (پرسشنامه محقق‌ساخته) به جمع‌آوری داده‌های مورد نیاز پرداخته شده است. جامعه مورد مطالعه در این پژوهش ساکنان محله خاک سفید در منطقه ۴ تهران می‌باشند که با استفاده از روش کوکران تعداد ۱۰۰ نفر به‌عنوان نمونه انتخاب و پرسشنامه به‌صورت تصادفی ساده بین آنها توزیع شده است. روایی ابزار تحقیق (پرسشنامه محقق‌ساخته) از طریق محاسبه آلفای کرونباخ سطح اطمینان ۰/۷۵ را نشان می‌دهد، جهت تجزیه و تحلیل داده‌های جمع‌آوری شده با استفاده از روش‌های آماری در محیط نرم‌افزار Spss و آزمون‌های مورد نیاز صورت گرفته است. طبق نتایج تحقیق، میزان رضایت از عوامل اجتماعی توانسته بر روی کیفیت زندگی آنها تأثیرگذار باشد؛ و همین‌طور در تعدادی از مولفه‌های اقتصادی مدنظر از منظر مردم بر روی کیفیت زندگی آنها بطور مستقیم اثرگذار می‌باشد و تعدادی بعلت عدم دسترسی و ضعف برنامه‌ریزان شهر دارای عدم تأثیرگذاری می‌باشد.

۱. اجزاء شکوهی، محمد و همکاران (۱۳۹۲)، بررسی عوامل مؤثر بر ارتقاء کیفیت زندگی شهری در سکونتگاه غیررسمی پنج تن آل عبا (التیمور مشهد)، مجله جغرافیا و توسعه ناحیه‌ای، شماره بیست و یکم، پاییز زمستان.
۲. اصغری زمانی، اکبر و همکاران (۱۳۹۱)، ارزیابی کیفیت زندگی شهری در مناطق حاشیه‌نشین با استفاده از مدل تحلیل عاملی (مطالعه موردی: مناطق حاشیه‌نشین شمال تبریز)، فصل‌نامه جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری چشم انداز زاگرس، سال چهارم، شماره ۱۱، بهار.
۳. بلاغی، رسول و همکاران (۱۳۹۵)، ارزیابی و تحلیل ابعاد اجتماعی حاشیه‌نشینی در کلانشهرها (مطالعه موردی: محلات حاشیه‌نشین شهر شیراز)، فصلنامه جغرافیایی سرزمین، علمی-پژوهشی، سال سیزدهم، شماره ۵۲، زمستان، ص ۵۷.
۴. حسین‌زاده، علی حسین؛ نوح، عبدالرضا و اسماعیلی، مرتضی (۱۳۸۷)، بررسی عوامل اجتماعی و اقتصادی مؤثر بر حاشیه‌نشینی در شهر بهبهان، فصلنامه توسعه انسانی، شماره ۴: ۱۰۳-۱۳۰.
۵. ربانی، رسول، وارثی، حمیدرضا، طاهری، زهرا (۱۳۸۸)، تحلیلی بر علل اصلی شکل‌گیری مناطق حاشیه‌نشین در شهر اصفهان (منطقه ارزنان و دارک)، مجله جغرافیا و توسعه، شماره ۱۳ دانشگاه سیستان و بلوچستان.
۶. زنگنه، یعقوب و حسین آبادی، سعید (۱۳۹۳)، تحلیلی بر امنیت ادراکی تصرف و نقش آن در توانمندسازی و کیفیت مسکن سکونتگاه‌های غیررسمی، نمونه موردی: قلعه‌نو دهرآز سبزوار، فصلنامه علمی-پژوهشی برنامه‌ریزی فضایی (جغرافیا)، سال چهارم، شماره چهارم، (پیاپی ۱۵)، زمستان.
۷. زیاری، کرامت اله و رفیعی‌مهر، حسین (۱۳۹۴)، بررسی عوامل مؤثر بر کیفیت زندگی ساکنان مناطق غیررسمی مطالعه موردی: محله حصار همدان، پژوهش‌های جغرافیای انسانی، دوره ۴۷، شماره ۱، بهار، صص ۳۲-۲۱.
۸. شهرداری منطقه ۴ تهران / <http://region4.tehran.ir/Default.aspx?tabid=733>
۹. قاسمی، مریم و همکاران (۱۳۹۶)، بررسی کیفیت زندگی حاشیه‌نشینان شهر مشهد (مطالعه موردی: دهرود، همت آباد، گرجی سفلی)، اولین کنفرانس بین‌المللی و هشتمین کنفرانس ملی برنامه‌ریزی و مدیریت شهری، مشهد.
۱۰. نقدی، اسداله (۱۳۸۶)، حاشیه‌نشینی و اسکان غیر رسمی همدان، نشر فن آوران، چاپ چهارم، همدان.
۱۱. نقدی، اسداله (۱۳۹۲)، حاشیه‌نشینی، تئوریها- روشها- مطالعات موردی، تهران، انتشارات جامعه‌شناسان.
12. B.M, Govindaraju (2012), Quality of Life of Slum Women: A Case Study of Mangalore City, Journal of Economics and Sustainable Development. Vol.3, No.1.
13. Bumsazan Consulting Engineers. (2006). The abstract of Tehran comprehensive plan.
14. Chowdhury, Farhat. Jahan and A.T.M. Nurul, Amin. (2006): Environmental assessment in slum, improvement programs: Some evidence from a study on infrastructure projects in two Dhaka slums. Environmental Impact Assessment Review 26, pp. 530– 552.
15. Epley, R., (2008), Donald & Menon, Mohan. A Method of Assembling Cross sectional Indicators into a Community Quality of Life, Social Indicator Research.
16. Gutiérrez Rodriguez, P.; Vazquez Burguete, J.; Vaughan, R.; Edwards, J.(2009), The Transformation of Municipal Services: towards Quality in the Public Sector, Spain. Helsinki, Finland.
17. HABITAT, UN. (2009): Annual report 2009 / United Nations Human Settlements Programme.
18. Lanrewaju Amao, Funmilayo (2012), Housing Quality in Informal Settlements and Urban Upgrading in Ibadan, Nigeria, Developing Country Studies. Vol 2, No.10, 20.
19. Lee, Yung-Jaan. (2008), Subjective Quality of Life Measurement in Taipei, Building and Environment, 43.

20. Lotfi, Sedigheh, Faraji, Amin, Hataminejad, Husain and pourahmad, Ahmad, (2011), A Study of Urban Quality of Life in a Developing Country, Journal of Social Sciences 7 (2): 232-240.
21. Martinez, Javier, Gora Mboupb, Richard Sliuzasa and Alfred Steina. (2008): Trends in urban and slum indicators across developing world cities, 1990–2003. Habitat International, Vol 32, pp. 86–108.
22. RICHARDS, ROBIN, BRIAN O'LEARY and KINGSTONE MUTSONZIWA (2007), MEASURING QUALITY OF LIFE IN INFORMAL SETTLEMENTS IN SOUTH AFRICA.
23. Toskovic, Dobrivoje, WCED, (1987), the Brundtland Report; Our Common Future, Oxford University Press, Oxford, UK.
24. Van Poll, R. (1997), The Perceived Quality of the Urban Residential Environment. A Multi-Attribute Evaluation. Rijksuniversiteis Groninge.

Investigating the Socioeconomic Factors Affecting the Quality of Life of Residents of Districts (Study: White Soil District in Tehran Metropolitan Area 4)

Mehrdad Firozbakht

Ph.D., Strategic Management, Iran University of Industry and Mines, Tehran, Iran

Abstract

The existence of unequal areas in the urban environment is due to inequality in the distribution of wealth and income resources in society, which leads to the separation of spatial, social and economic resources. The emergence and development of marginalization is one of the problems that most of the world's cities are today. The marginalization is one of the threats to quality of life and a disruptive social balance in the cities. According to the above-mentioned topics, the purpose of this study was to investigate the socio-economic factors affecting the quality of life of residents of marginalized villages in the Khol-e-Sahid Neighborhood in Tehran's 4th Metropolitan Area. The present study is descriptive-analytic and survey method. The population of this study is residents of the Balkh district in the 4th district of Tehran. Using Cochran method, 100 people were selected as sample and the questionnaire was randomly distributed among them. The validity of the research tool (the researcher-made questionnaire) shows the reliability level of 75% by calculating the Cronbach's alpha, for analysis of the collected data using statistical methods in the SPSS software environment and the test Requirements are needed. According to the results of the research, satisfaction rate of social factors can affect their quality of life. And also in a number of economic components from the perspective of the people, they directly affect the quality of their lives and some of them are ineffective due to the lack of access and weakness of the planners of the city.

Keywords: Quality of Life, Marginalization, Soil Neighborhood, Tehran Metropolitan Area 4
